

УДК 94(477.85)"1919/1940"

UDC

DOI: 10.17223/18572685/57/9

БУКОВИНСЬКА МИТРОПОЛІЯ У СКЛАДІ ПОМІСНОЇ РУМУНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ (МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД)

М.К. Чучко

Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича

Україна, 58012, м. Чернівці, вул. Коцюбинського, 2

E-mail: mychailo_chuchko@rambler.ru

Авторське резюме

У дослідженні висвітлюється проблема адміністративно-територіального устрою і духовної юрисдикції православної церкви на Буковині в контексті історичних подій, пов'язаних зі зміною державної приналежності цього етноконтактного регіону, який знаходиться на стику східнослов'янського і східнороманського світів. Відзначено, що після включення Буковини до Румунського королівства Буковинська митрополія увійшла до складу автокефальної Румунської православної церкви та зазнала уніфікації в рамках Румунського патріархату. Незважаючи на негативні явища тотальної румунізації церковної сфери, у міжвоєнний період спостерігаються також певні позитивні зрушення в житті Буковинської митрополії: будівництво нових храмів, відкриття монастирів, підпорядкування митрополиту Буковинського православного релігійного фонду, розвиток духовної освіти. Суттєві корективи в церковне життя православного населення Буковини і Хотинського повіту Бессарабії внесла Друга світова війна, що було пов'язано з евакуацією духовенства з північної частини краю до Румунії в 1940 р.

Ключові слова: православна церква, Буковина, етноконтактний регіон, Буковинська митрополія, Румунська православна церква, міжвоєнний період.

БУКОВИНСКАЯ МИТРОПОЛИЯ В СОСТАВЕ ПОМЕСТНОЙ РУМЫНСКОЙ ПРАВОСЛАВНОЙ ЦЕРКВИ (МЕЖВОЕННЫЙ ПЕРИОД)

М.К. Чучко

Черновицкий национальный университет им. Ю. Федьковича
Украина, 58012, г. Черновцы, ул. Коцюбинского, 2
E-mail: mychailo_chuchko@rambler.ru

Авторское резюме

В исследовании освещается проблема административно-территориального устройства и духовной юрисдикции православной церкви на Буковине в контексте исторических событий, связанных с изменением государственной принадлежности этого этноконтактного региона, находящегося на стыке восточнославянского и восточнороманского миров. Отмечено, что после включения Буковины в состав Румынского королевства Буковинская митрополия вошла в состав автокефальной Румынской православной церкви и претерпела унификацию в рамках Румынского патриархата. Несмотря на негативные явления тотальной румынизации церковной сферы, в межвоенный период наблюдались и определенные положительные сдвиги в жизни Буковинской митрополии: строительство новых храмов, открытие монастырей, подчинение митрополиту Буковинского православного религиозного фонда, развитие духовного образования. Существенные коррективы в церковную жизнь православного населения Буковины и Хотинского уезда Бессарабии внесла Вторая мировая война, что было связано с эвакуацией духовенства из северной части края в Румынию в 1940 г.

Ключевые слова: православная церковь, Буковина, этноконтактный регион, Буковинская митрополия, Румынская православная церковь, межвоенный период.

METROPOLIS OF BUKOVINA OF THE ROMANIAN ORTHODOX CHURCH (INTERWAR PERIOD)

M.K. Chuchko

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,
2 Kotsiubynsky Street, Chernivtsi, 58012, Ukraine
E-mail: mychailo_chuchko@rambler.ru

Abstract

The article focuses on the administrative-territorial structure and spiritual jurisdiction of the Orthodox Church in Bukovina in the context of historical events related to the change of allegiance of this ethno contact region located at the junction of the Eastern Slavic and Eastern Romanian worlds. When Bukovina affiliates to the Romanian kingdom, the Bukovinian Metropolis becomes part of the autocephalous Romanian Orthodox Church and undergoes unification as part of the Romanian Patriarchate. Despite the negative affects of total Romanization of church, the interwar period sees certain positive changes in the life of the Bukovinian metropolis, among which is the construction of new churches, opening of monasteries, the subordination of the Bukovinian Orthodox religious foundation to the metropolitan, development of clergy education. The church life of the Orthodox population in Bukovina and Khotyn district of Bessarabia is greatly affected by WWII, which leads to the evacuation of the clergy from the northern part of the region to Romania in 1940.

Keywords: Orthodox Church, Bukovina, ethno-contact region, Metropolitan of Bukovina, Romanian Orthodox Church, interwar period.

Історіографія дослідження становища православної церкви на Буковині у міжвоєнний період представлена працями румунських, російських, молдавських, українських, австрійських, сербських, нідерландських вчених, які упродовж першої половини XX – початку XXI ст. торкалися окремих аспектів церковного життя православних буковинців (Nistor 1921; Hudal 1922; Mitropolitul 1925; Gheorghiu 1927; Şesan 1928; Reli 1937; Троицкий 1948; Ткачук 1956; Радека 1971; Răcurariu 1991; Nistor 1991; Гедеон (Губка) 1992; Ciachir 1993; Жуковський 1994; Dumitrache 2002; Яремчук 2003; Iaţescu 2003; Moraru 2004; Яремчук 2004; Valenciuc 2004; Рихло 2005; Clipa 2005; Petcu 2005; Можарівський 2006; Valenciuc 2006; Babiaş, Clipa 2007; Clipa 2007; Sîulescu 2007; Schipor 2008; Ракиш 2009; Боднарюк 2011; Шкаровский 2011; Brusanowski 2011; Vicovan, Adumitroaie 2011; Боднарюк, Чучко 2012; Чучко 2012; Чернівецький 2012; Гнидка 2013; Cenuşă 2013; Чучко 2014; Чучко, Суляк 2014; Cenuşă 2014; Valenciuc 2014; Богатырец 2015; Чучко 2015; Чучко, Суляк 2015; Drunen 2015; Колинченко 2016; Covalciuc 2017; Caruntu 2018). Разом з тим необхідно вказати на відсутність комплексних аналітичних досліджень з проблем церковної історії краю у зазначений період. Зокрема, актуальною залишається проблема вивчення історичних реалій церковно-релігійного життя місцевого православного румунського та русинського/українського у контексті зміни духовного підпорядкування та організаційної структури православної церкви на Буковині в умовах входження краю до Румунського королівства. Таким чином, мета нашого дослідження полягає у комплексному

висвітленні означеної проблеми у світі нововиявлених архівних матеріалів та новітніх історичних публікацій.

Після прилучення Буковини до Румунії король Фердинанд відновив в грудні 1918 р. митрополита Буковинського Володимира (Репту) в управлінських правах. У лютому 1919 р. була реорганізована консисторія Буковинської митрополії. 1 вересня здійснено архієрейську хіротонію архімандрита Іполіта (Воробкевича) на вікарного єпископа з титулом Радівецький. 22 листопада того ж року, на прохання далматинського єпископа Димитрія (Бранковича) про канонічний відпуст Далматинсько-Істрійської й Бококторо-Дубровацьку до Сербської митрополії в Карловцах, митрополит Буковини після тривалих перемовин передав підлеглі чернівецькій архіпастирській кафедрі Сербські єпархії в Далмації, Істрії (Зара) й Которо під юрисдикцію митрополита Карловацького, і в 1920 р. всі вони були об'єднані з Сербською православною церквою (Hudal 1922: 82–83; Şesan 1928: 95–96; Anuarul 1937: 23; Радека 1971: 39; Iaţescu 2003: 165; Чучко 2014: 291–292; Колиненко 2016: 50–52). 1 січня 1920 р., коли в королівському палаці у Бухаресті проходила церемонія інвеститури обраного двома днями раніше митрополита-примаса всієї Румунії Мирона (Кристі), разом з ним отримали інвеституру від румунського короля митрополит Буковини Володимир (Репта) та єпископ Ардялу Іоанн (Папп) (Antonescu 2017: 53, 56). Православна церква Буковини, таким чином, прилучилася до автокефальної Румунської православної церкви, яка відповідно до Томосу Вселенського патріарха Василя II від 30 липня 1925 р. стала патріархатом. Варто відзначити, що в Румунському королівстві, на відміну від імперії Габсбургів, православна церква як конфесія переважної більшості румунів проголошувалася домінуючою в державі, що було закріплено, зокрема, в ст. 22 (Розділу II) Конституції 1923 р. (Şesan 1928: 95–96; Anuarul 1937: 23).

Водночас, у цей період було ліквідовано всі попередні здобутки українців в церковній сфері на Буковині. Окремі клірики-українці чинили опір посиленню румунізації в церковному житті, проводили антирумунську агітацію серед парафіян (Жуковський 1994: 154). Зокрема, 1 березня 1921 р. префектура Вижицького повіту ставила до відома Генеральну дирекцію культів в Чернівцях та генеральне управління Міністерства культів, що священники Іоанн Фрунзей з Чорногузів та д-р Симеон Смерека з громади Мілієве були схильні до таємної пропаганди проти інтересів Румунської держави, підтримували ідею відновлення Української держави, якій належатиме і північ Буковини. Шеф повітової жандармерії 27 червня 1921 р. повідомляв, що священник з Чорногузів Іоанн Фрунзей «є небезпечним елементом для Румунської держави», висловивши пропозицію

перевести його звідти служити в іншу місцевість. 26 липня 1921 р. комендант 10-го полку жандармів полковник Шкіпор інформував митрополиту консисторію в Чернівцях про такі проступки священика Іоанна Фрунзея: «З 31 червня 1919 р. до кінця жовтня 1919 р. не згадував за богослужінням його величність короля Фердинанда; в грудні 1920 р. виголосив в церкві проукраїнську патріотичну промову, що його жертва на бурсу у Вижниці служитиме українській молоді, яка є надією і майбутнім їхньої нації; у 1918–1919 рр. отримував від Володимира Климюка, екстрадованого в Галичину, українські газети з Галичини, провокував до організації в громаді двох партій з антирумунськими ідеями, займався політикою; знаний в громаді як українофіл та працює проти публічного порядку, з ненавистю і презирством ставиться до влади». Проте йому покровительствував місцевий благочинний, і отця І. Фрунзея лише у травні 1927 р. перевели на парафію в с. Борівці (ДАЧО 2: 14, 20, 21).

Під час Церковного конгресу, скликаного на прохання митрополита Володимира (Репти) декретом короля восени 1921 р., який тривав з 3 по 25 жовтня 1921 р., було формально затверджено передачу Буковинського православного релігійного фонду в адміністрування Буковинської архієпархії та обрано з-поміж членів конгресу комітет для управління церковним майном. Тоді ж офіційно змінено назву Буковинської архієпархії з «греко-східна» на «православно-румунська», що призвело на засіданні 18 жовтня до гострих дискусій між румунськими і українськими делегатами конгресу (Ткачук 1956: 742; Гнидка 2013: 261; Богатырец 2015: 202–203). Українські делегати священики д-р Ф. Григорій, д-р Є. Козак, П. Катеринюк, д-р С. Смерека, Т. Драчинський та О. Козак протестували проти зміни назви, яка тепер мала вказувати на виключні права румунів в управлінні архієпархією та релігійним фондом, заявляючи також про право українців на ці інституції (Ткачук 1956: 742–743; Жуковський 1994: 154–155).

За даними єпархіального щорічника, станом на 1923 р. в парафіях 12 протоієрейств Буковинської митрополії служили 356 кліриків (у їх числі 1 архімандрит, 6 архіпресвітерів, 33 протоієреї, 65 екзархів та 251 пресвітер) та налічувалося 372 культові споруди (Anuarul 1923: 59).

Владика Володимир (Репта) керував митрополією до 1 листопада 1924 р., після чого за станом здоров'я відійшов на покой (він помер 24 квітня 1926 р. в Чернівцях у 85-річному віці) (Cândea 1926: 3; Ciachir 1993: 109; Cenușă 2014: 183). 7 листопада 1924 р. за рішенням Великої виборчої колегії митрополитом Буковинським став Нектарій (у миру Николай Котлярчук) (1924–1935 рр.), уродженець с. Стульпикани, що на півдні Буковини, який до того був єпископом

Білгородським та Ізмаїльським (Mitropolitul 1935: 1; Păcurariu 1991: 442; Cenușă 2013: 165, 168).

Того ж року в православній церкві Румунського королівства було запроваджено новоюліанський календар (Стратулат 2012: 56–57), або, як його офіційно називали в Румунії, «виправлений юліанський календар». Циркуляр про набуття його чинності з 1/14 жовтня та відповідні пояснення щодо особливостей календарної реформи було оприлюднено у Буковинській архієпархії 10/23 липня за підписом вікарного єпископа Іполіта (Воробкевича) (Foaia 1925: 30). Однак, незважаючи на офіційні роз'яснення, реформа церковного календаря була неоднозначно сприйнята в українських парафіях північної частини краю. За спогадами жителя Борівців Ю. Горбашевського (Карбашевського), «Румунія прийняла новий календарний стиль ще з 1924 року, але Різдво святкується за старим стилем. Влада, яка зацікавлена в цьому більше як церква, ще не встигла змусити людей перейти на новий стиль. Священик Шорш не спішить приймати рішення в цьому питанні, а після його відходу отець Фрунзей теж залишив все як було. В Південній Буковині села переходять одне за одним на новий стиль. Є ознаки, що влада в Північній Буковині не піде на поступки і введе нового календаря» (Горбашевський 2003: 23). Але справа запровадження виправленого календаря йшла повільно і зустрічала опір з боку населення північної частини краю. Так, 10 січня 1926 р. парохіат громади Митків рапортував до консисторії в Чернівцях, що в дні 7, 8 і 9 січня багато селян, які не бажали прийняти новий календар, просили священика віддати ключі від церкви. В ці дні вони колядували з музикою і влаштовували танці та вимагали, щоби священик залишив служити в церкві в святкові дні за виправленим календарем, що спровокувало 10 січня великий скандал в храмі. За донесенням парохіату з Конятина від 8 січня 1926 р., в цьому селі на засіданні Парафіяльної ради прийняли одноголосне рішення звернутися з петицією до консисторії, щоби служили в святкові дні за календарем не виправленим, погрожуючи в іншому випадку перейти в унію. Слова священика, що консисторія не може скасувати цього наказу Св. синоду, та інші його аргументи успіху не мали і викликали вороже ставлення громади до панотця. З с. Яблониця парафіяльний адміністратор о. С. Спетко рапортував 11 січня 1926 р. до Єпархіальної ради, що від запровадження виправленого календаря народ не ходить до церкви ні в неділі, ні в свята. Про відзначення свят за виправленим календарем не може йти мови. У 1924 р. за сприяння взводу граничерів вдалося зібрати в церкві на Різдво Господнє 8 душ і на Хрещення Господнє зійшлося, при допомозі лейтенанта граничерів, 15 душ, а у 1924 р. воєнна влада не займалася церковними справами, тому

ніхто не прийшов до церкви на Різдво Господнє. Всі працювали в лісі. На Водохреща прийшло до церкви 5 осіб. Інспектор-місіонер о.д-р І. Пуюл, який за розпорядженням митрополита на початку січня 1926 р. відвідав громади Путильського протоієрейства, доповідав в консисторію 16 січня, що в парафії Путила він побував на св. літургії та освяченні води місцевим парохом архіпресвітером О. Козаком. Православні християни тут не брали участі в богослужіннях у свята за виправленим календарем. На Хрещення Господнє були присутні в церкві, крім інтелігенції, максимум 10 віруючих. Інші святкували навечір'я Різдва Господнього. Священик Г. Васілович повідомив отцю інспектору, що в громаді Руський Кимпулунг всі парафіяни святкують за старим стилем. На свято Богоявлення Господнього були в церкві лише єпітроп і примар. А один парафіянин з цієї громади О. Плегуча навіть вдався до агітації місцевих жителів проти відзначення свят за виправленим календарем, називаючи його «румунські свята», чому стали свідками Дмитро Кабюк та його син Іван. Схожу роботу проти відзначення свят, за словами священника, вів також очільник місцевого осередку «Січі» Т. Онуфрейчук (ДАЧО 3: 1, 3, 5, 11, 13.). В 1929 р. в північних повітах навіть дійшло до відкритих протестів проти нового календаря через зміну дати відзначення Пасхи¹. Найбільш активних учасників протестних акцій, які не допускали священників до відправи Великоднього богослужіння, було заарештовано (Ткачук 1956: 744–745).

Характерно, що схожа ситуація спостерігалася і в Бессарабії, територія якої раніше знаходилася в юрисдикції Російської православної церкви. Реформа календаря там також поклала початок конфлікту, у який було втягнуто не лише місцевий клір, а й широкі кола віруючого населення. «Союз православних християн Бессарабії» засудив бессарабського митрополита Гурія (Гросу) за беззастережне виконання ним розпорядження Синоду щодо запровадження виправленого календаря. Бессарабські священники вважали новий календар антиканонічним і підтримували протести мирян (Шорников 1998: 159–164; Шорников 2006: 100–105; Стратулат 2012: 57–58).

У наступні роки, незважаючи на заходи влади, більшість православної української населення Буковини не прийняло календарної реформи, дотримуючись старого стилю (Ткачук 1956: 745). 21 січня 1930 р. парох в Дубівцях протопресвітер І. Кадишук інформував Єпархіальну раду, що на Водохреща він св. літургію служив при одному члені Парафіяльної ради та з мізерним числом людей (з молодшого покоління), з котрими потім йшли процесією на Прут освячувати воду (ДАЧО 3: 28).

Зважаючи на місцеві реалії деякі священники йшли на поступ-

ки парафіянам, здійснюючи святкові відправи за старим стилем. 23 січня 1933 р. префектура Радівецького повіту доносила митрополиту Буковинському Нектарію, що священик з с. Конятин здійснював богослужіння в день св. Стефана та 14 січня 1933 р. за старим стилем (ДАЧО 3: 117). Згідно зведеної відомості щодо ситуації зі стилістами (прихильниками старого стилю) в 32 селах Черемоського протоієрейства, складеної 10 березня 1935 р. протопресвітером В. Волошенком з Берегомету над Сіретом для Єпархіальної ради, з 22 154 наявних в благочинні сімей 5 736 відзначали свята за виправленим календарем, а 16 418 – за старим (ДАЧО 3: 157–158). Окремі священики, як, наприклад, о. Г. Васілович з Руського Кімпулунгу, вбачаючи у спротиві календарній реформі політичні мотиви, пропонували карати затятих прихильників старого стилю громанськими роботами та оприлюднювати їхні імена в громаді на відповідній дошці (ДАЧО 3: 13). Варто відзначити, що й певна частина парафіян, які схилялися перед церковним авторитетом теж висловлювалися на підтримку духовної влади краю по запровадженню календарної реформи, закликаючи її вдаватися до покарань тих, хто чинить опір. Показовим в цьому плані є анонімний лист до архієпископа і митрополита Нектарія від 20 жовтня 1931 р. одного вірянина з Вижниці, «котрий порозумів добре справу календарну» і просив консисторію гостро реагувати на факти опору проти духовної влади та недопускати тих, хто до цього спричиняється, до св. тайн, а «як знайдеться де такий чоловік, що підбурює нарід, щоби був священиком записаний і переданий властям судовим до покарання» (ДАЧО 3: 71–72).

У сусідній Бессарабії румунська влада і православна церква теж продовжували активну боротьбу зі стилістами, особливо після хвилі масових виступів населення за збереження старого календаря в селах Бельцького повіту влітку 1935 р. У населених пунктах, де було багато стилістів, церковне керівництво посилювало місіонерську роботу. На конференції духовенства північної частини Бессарабії, що відбулася 1936 р. в м. Сороки, хотинський єпископ Тит (Сімедря) заявляв, що «старостилізм пропагують агенти, які знаходяться на службі комунізму». А в Бельцях учасники пасторальної конференції дійшли висновку, що рух стилістів був викликаний агітацією російської інтелігенції та «бродячими ченцями», тому відрядили у проблемні села повіту 40 місіонерів (Стратулат 2012: 68).

1925 р., відповідно до Закону про організацію автокефальної Румунської православної церкви, митрополія Буковини стала однією із п'яти митрополій об'єднаної Румунії і складалася з Чернівецької архієпархії та Хотинського єпископства². Вищими керівними органами в Румунському патріархаті були Священний синод та Національний

церковний конгрес, Центральна церковна рада, Центральна духовна консисторія, Церковна єфорія (наглядова рада).

На єпархіальному рівні митрополит або єпископ керували своєю дієцезією за допомогою єпархіальних зборів, Єпархіальної ради, що поділялася на три секції, та Єпархіальної духовної консисторії. Головою ради і зборів був митрополит, заступником – вікарний єпископ Радівецький. Православний релігійний фонд Буковини з відання Міністерства сільського господарства (в якому він знаходився з 1919 р.) перейшов у повне розпорядження церкви.

Парафіяльний причт складався зі священника-пароха та священника-кооператора, а також церковного співака-даскала. Вони отримували в своє користування земельні ділянки та платню з Релігійного фонду. Священники також забезпечувалися парафіяльним житлом. Органами управління в парафіях були парафіяльні збори, парафіяльна рада та єпітропство (опікунська рада).

20–50 парафій становили благочинний округ – протопресвітерство на чолі з окружним протоієреєм, якому допомагали вікарії. Допоміжними органами в протопресвітерстві були Збори благочиння та Рада єпітропів (Anuarul 1937: 22; Ткачук 1956: 744; Можарівський 2006: 119, 126–127, 133; Боднарюк 2011: 193; Богатырець 2015: 205–234). У 1928 р., щоби привести кількість парафій в благочиннях у відповідність до визначеної в законі, у Чернівецькій архієпархії було скасовано Кіцманське та Путильське протопресвітерства і створено одне нове – Арборське. Відтоді архієєцезія складалася з 10 протопресвітерств, так що на кожен повіт припадало по 2 благочиння (Ткачук 1956: 742).

Станом на 1930 р. в парафіях 10 благочинь Чернівецькій архієпархії служило 360 кліриків – 11 архіпресвітерів, 35 протоієреїв, 73 екзархи та 241 ієрей. Кількість культових споруд в єпархії зросла до 414 (269 парафіяльних храмів, 27 експозитур, 88 філіяльних церков і 30 каплиць) (Anuarul 1930: 139).

З 1930 р. ведення метричних книг в Румунському королівстві було передано у відання цивільних органів, але, як зазначав о. І. Ткачук, населення Буковини по-давнішому надавало перевагу здійсненню реєстрації актів цивільного стану у церкві, тим більше, що духовна влада, за словами о. К. Богатирця, й надалі зобов'язувала священників краю продовжувати вести метричні книги у парафіях (Ткачук 1956: 750; Богатырець 2015: 248).

При митрополиті Нектарії також було реформовано церковно-співочьку школу в Чернівцях та посилено місіонерську роботу у зв'язку з поширенням в краї сектантства (Богатырець 2015: 253).

У той період, як свідчить уродженець чернівецького передмістя

Гореча проф. В. Требіч, завдяки дружнім відносинам митрополита Нектарія з проф. І. Ністором, лідером місцевого осередку Національно-ліберальної партії, яка в 20–30-х рр. XX ст. посідала провідні позиції на теренах Буковини і Румунії, лібералам вдалося опанувати навіть православним релігійним фондом, «бо хто володіє церковним фондом, володіє Буковиною». За спогадами В. Требіча, «священики, даскали, інженери лісу, лісничі – вся армія службовців адміністрації релігійного фонду і митрополії – волею, неволею – члени Національно-ліберальної партії. Тато мій, як службовець митрополії, теж є членом НЛП» (Trebici 1992: 57).

У листопаді 1935 р. митрополитом Буковинським і Хотинським, замість померлого 4 липня владики Нектарія, Велика виборча колегія обрала хотинського єпископа Вісаріона (у миру Віктора Пуя) (1935–1940 рр.), уродженця м. Пашкань (повіт Сучава, нині в Ясському повіті) (Anuarul 1937: 17; Ciachir 1993: 109; Valenciuc 2004: 41, 43; Tomescu 2005: 20; Богатырец 2015: 255–257). Інтронізація нового владики відбулася 10 листопада 1935 р. в кафедральній церкві м. Чернівці (Tomescu 2005: 20).

У першу чергу митрополит Вісаріон взявся за впорядкування справ Православного релігійного фонду, управління якого через втручання лібералів досі було неефективним. В 1936 р. за ініціативою владики король видав декрет-закон про управління справами фонду, відповідно до якого адміністрування цієї установи було віддано комітету дирекції, а всі рішення Єпархіальної ради, дирекції та єпархіальних зборів вважался правомочними лише після згоди митрополита.

Того ж року в митрополії вступило в дію розпорядження про вихід на пенсію старих священиків та було організовано велику прощу до відновленого чоловічого монастиря в Хрещатику. Продовжували влаштовувати також традиційні прощі до мощів св. вмч. Іоанна Нового в Сучаві. Богослужіння в храмах краю дозволялося здійснювати румунською та частково церковнослов'янською мовами в залежності, які це були парафії – румунські, українські чи змішані. В 1937 р. Єпархіальна рада відновила дію циркуляру консисторії 1907 р., виданого при митрополиті Володимирі (Репті), щодо заборони священикам-українофілам здійснювати відправи українською мовою, зокрема, за перекладами проф. І. Огієнка і наказувала використовувати в богослужінні лише церковнослов'янську мову. Порушників погрожували карати затримкою зарплатні (Жуковський 1994: 159; Богатырец 2015: 257–258, 260–261, 306, 265). Натомість, в сусідній Бессарабії Синод офіційно дозволив у парафіях зі слов'янським населенням відправляти богослужіння наполовину румунською і церковнослов'янською

мовами лише в травні 1938 р. і то тільки після застереження єпископів Аккермансько-Ізмаїльського Діонісія (Ерхана) та Хотинського Тита (Сімедрі) про відтік через заборону здійснювати богослужіння іншою мовою, окрім румунської, православного нерумунського населення в секти, зокрема, до баптистів, яким дозволялося проводити служіння рідною мовою віруючих (Шорников 2006: 107; Стратулат 2012: 71).

1937 р. до митрополії Буковини і Хотина було долучено відроджену Марамуреську православну єпархію (Valenciuc 2004: 52–53; Богатырец 2015: 281). О тій порі Чернівецька архієпархія митрополії Буковини, Хотина та Марамуреша налічувала 10 благочинь, 310 парафій та 390 священників (255 з них були румунами за національністю, 135 – українцями). Загальне число православних віруючих архієпархії тоді становило 644 456 осіб. За етнічним складом населення 140 парафій були чисто українськими, 135 – румунськими і 35 змішаними. Число монастирів та скитів на Буковині зросло з 10 у 1934 р. до 12 в 1939 р. (Anuarul 1937: 179–180).

У цей період серед студентів-теологів Чернівецького університету, зокрема в середовищі членів студентського товариства «Православна академія» та серед окремих молодих румунських кліриків, набуває популярності легіонерський рух. Але встановлення королівської диктатури із запровадженням у лютому 1938 р. Каролем II нової Конституції Румунії поклало край легальному легіонерському руху (Trebici 1992: 57; Proceșele 2013: 44).

19 лютого 1938 р. вийшов королівський декрет-закон, який забороняв участь священників в політичних партіях і рухах, політичну пропаганду в культових спорудах та під час релігійних процесій. У телеграмі на ім'я митрополита Буковини від 19 лютого 1938 р. міністр культів і мистецтв Румунії Віктор Яманді вказував, що члени кліру і службовці відповідно до декрету-закону № 870/938 повинні вийти з політичних партій до 24 лютого та подати про це декларації єпархіальному керівництву до 3 березня (ДАЧО 1: 3). 21 лютого Буковинська митрополія видала циркуляр до духовенства щодо негайного виконання прописаної в законі вимоги (ДАЧО 1: 4–6).

Невдовзі до Єпархіальної ради в Чернівцях стали надходити колективні та індивідуальні декларації про вихід з партій та неучасть у політичному житті. Наприклад, священник Василій Товстюк з Добринівців надіслав до консисторії нотаріально завірену декларацію про вихід з Національно-християнської партії відповідно до розпорядження Єпархіальної ради № 1532/38 (ДАЧО 1: 13). 22 лютого 1938 р. настоятель монастиря в Сучаві синкел Іліє (Врабіє) надіслав до Єпархіальної ради декларацію від монахів цієї обителі. У ній, зокрема, повідомлялося, що на виконання закону-декрету архідиякон

Григорій (Сотницький) вийшов з Національно-ліберальної партії, а решту 9 ченців у партійних рядах ніколи не перебували (ДАЧО 1: 10). 28 лютого 1938 р. до Єпархіальної ради було направлено колективну декларацію священників Арборського благочиння про їхню неучасть у політичних партіях (ДАЧО 1: 30–31).

Порушення вимог декрету-закону № 870/938 передбачало покарання винних у вигляді арешту від 6 місяців до 1 року та штраф від 10 000 до 20 000 леїв (Petcu 2005: 278).

Варто відзначити, що хоча заборона на політичну діяльність кліриків та службовців, стосувалися всіх партій і політичних рухів в Румунії, але її вістря було спрямоване в першу чергу проти легіонерів, щоби поступово зменшити кількість їхніх прихильників в середовищі духовенства, у т. ч. в Буковинській митрополії³ (Petcu 2005: 278). Найбільш активні діячі легіонерського руху зазнали арештів та інтернування в таборах, частина з яких була організована при монастирях. Один з виправних таборів для легіонерів діяв у монастирі Мітоку Драгомірней (Trebici 1992: 57; Proceșele 2013: 44).

24 травня 1938 р. у Чернівцях з черговим візитом побував румунський патріарх Мирон (Кристя), який 11 лютого був призначений прем'єр-міністром Румунії⁴. У місті над Прутом предстоятель Румунської православної церкви зупинився повертаючись з Польщі, яку він відвідав з офіційним візитом упродовж 19–23 травня. У закордонній поїздці, під час якої відбувалися офіційні зустрічі з керівництвом Польської Республіки та священноначалієм автокефальної Польської православної церкви, патріарха Мирона супроводжували митрополит Буковини Вісаріон (Пую), а також клірики Буковинської митрополії д-р І. Пуюл та д-р К. Богатирець. Після прибуття потягом у Чернівці патріарх відвідав кафедральну церкву, де провів богослужіння, митрополиту резиденцію, дирекцію Релігійного фонду. Після обіду в резиденції митрополита Буковини предстоятель побував у префектурі та примарії, а також на богословському факультеті Чернівецького університету (почесним доктором якого він був обраний 22 лютого 1920 р.) і в семінарії. Після вечери в резиденції патріарх Мирон о 9.00 покинув митрополичий палац і відбув залізницею з Чернівців до Бухареста (Vizita 1938: 148; Calendarul 1939: 147).

На пропозицію перестарілого вікарного єпископа Радівецького Іполіта в 1938 р. королівським розпорядженням в митрополії було запроваджено посаду другого вікарного єпископа з титулом Сучавського. Новим вікарним владикою обрали архімандрита Євгенія (Лаю). Його єпископську хіротонію було здійснено в липні 1939 р. у кафедральному соборі Чернівців (Можарівський 2006: 127; Valenciuc 2014: 55).

11 травня 1940 р. через конфлікт із провідними діячами колишньої Національно-ліберальної партії⁵ та Каролем II стосовно управління Православним релігійним фондом Буковини патріарх Румунії Нікодим (Мунтяну) з подачі короля відправив митрополита Буковинського, Хотинського і Марамурського Віссаріона у відставку. Після цього відправлений на покій колишній буковинський владика 10 червня 1940 р. оселився у Свято-Введенському скиті в повіті Нямц (Foaia 1940: 99; Schitul 1995: 191; Valenciuc 2004: 79–80; Tomescu 2005: 44; Боднарюк 2011: 194, 198). З 14 травня 1940 р. обов'язки місцеблюстителя Чернівецької митрополічної кафедри певний час виконував романський єпископ Лукіан (в миру Лазар Трітяну) (Valenciuc 2006: 353; Valenciuc 2014: 69; Богатырец 2015: 291). А 13 червня 1940 р. Велика виборча колегія обрала новим архієпископом Чернівецьким і митрополитом Буковини колишнього хотинського єпископа Тита (у миру Теодора Сімедрю) (1940–1945 рр.), уродженця с. Найпу (повіт Влашка) (Foaia 1941: 202; Ткачук 1956: 752; Ciachir 1993: 109; Valenciuc 2004: 80; Боднарюк 2011: 194, 198; Valenciuc 2014: 69). 20 червня 1940 р. вийшов декрет короля Кароля II про його затвердження на Буковинській митрополічній кафедрі (Foaia 1941: 203). Проте його настолювання на архієрейській кафедрі в Чернівцях, що було призначене на 1 липня 1940 р., не відбулося, оскільки 28 червня північну частину Буковини, Хотинський повіт Бессарабії та Герцаївщину (територія останньої належала до Дорохойського повіту Старого Королівства) зайняли радянські війська⁶ (Ciachir 1993: 128). За день до того, 27 червня, король Кароль II видав декрет-закон про реорганізацію Буковинського релігійного фонду. Відповідно до цього законодавчого акту, опублікованого 29 червня, Релігійний фонд Буковини переходив під королівський патронат. Керівництво і адміністрація цієї установи переходили від Єпархіальної ради до Ефорії, яка складалася тільки з чотирьох осіб (королівського резидента цинуту Сучава як голови та трьох членів – представників митрополії). Управління і затвердження бюджету фонду належало тільки членам Ефорії, адміністратору та заступнику адміністратора, що нагадувало австрійські часи (Valenciuc 2004: 80; Clipa 2005: 71).

У цій складній політичній обстановці, що склалася після висунення з боку керівництва СРСР територіальних претензій Румунії, єпархіальна адміністрація митрополії Буковини, яка ще 22 червня виїхала до Сучави, жодним чином не подбала про евакуацію матеріальних цінностей, музею, облачень та єпархіального архіву, хоча план евакуаційних заходів був заздалегідь розроблений ще у вересні 1939 р., через загрозу можливого німецького або радянського воєнного вторгнення, про що згодом, 29 липня 1940 р., інформував

митрополита Тита на першому пленарному засіданні Єпархіальної ради Буковинської митрополії в Сучаві референт адміністративної секції д-р архіпресвітер І. Пую (Valenciuc 2006: 351, 352–353). Перед вступом радянськи військ в Північну Буковину на південь краю евакуювалися також теологічний факультет⁷ та 112 священників (за іншими даними – 106), переважно румунів за національністю. 132 клірики не встигли виїхати. 109 з них виїхали згодом внаслідок робити німецько-радянської репатріаційної комісії. Зокрема, в рамках переселенської кампанії виїхали тоді до Німеччини архіпресвітер К. Богатирець з Кіцманя, іконом О. Тотоєскул з Топорівців. Звідти вони через репатріаційну комісію дісталися Румунії, а в серпні 1941 р. повернулися на парафії до північної частини Буковини. Настоятель парафії в Малятинцях І. Диба упродовж 1940–1941 рр. знаходився в Румунії і так само повернувся до північної частини Буковини в 1931 р., отримавши парафію в с. Багна. Натомість священник Д. Грималюк з Дубівців, виїхавши з дозволу радянської влади разом з іншими священниками до Німеччини, перебував у німецьких таборах для переміщених осіб в м. Шинберг, Бреслау та Ратібор аж до 1944 р., повернувшись до рідного краю лише перед приходом радянської армії. Так само настоятель парафії у Горішніх Лукавцях М. Катеринюк, виїхавши до Німеччини, з 1940 до 1941 р. перебував у таборі в Польщі, потім упродовж 1944–1945 рр. працював в Австрії і лише в липні 1945 р. повернувся до Чернівецької області, де отримав парафію в приміському селі Ленківці (Поточний архів 1: 6; Поточний архів 2: 57; Поточний архів 3: 14; Поточний архів 4: 98; Поточний архів 5; Чучко, Суляк 2014: 45–46; Covalciuc 2017: 15–16). Завдяки клопотанням Буковинської митрополії в Сучаві та ардяльського митрополита Ніколає (Белана), випускника богословського факультету в Чернівцях, Міністерство освіти, мистецтв та культів та Св. синод Румунської православної церкви знайшли для 105 священників-втікачів з Північної Буковини місця для служби в інших єпархіях, переважно в західній частині країни. Зокрема, 15 кліриків-буковинців було направлено на парафії в архієпископство Крайова, 17 – до архієпископства Сібіу, 21 – в Клузьке єпископство, 8 – до єпископства в Арадї, 2 – в єпископство Карансебеш та 31 до Тимишорської єпархії (Moraru 2004: 45–46; Covalciuc 2017: 15–16).

До кінця 1940 р. в Чернівецькій області залишилося 23 священники (за іншими даними 22), три з них невдовзі були репресовані (Moraru 2004: 45–46; Covalciuc 2017: 16). На зайнятій Радянським Союзом території опинилися 186 парафій. На теренах, що залишилися за Румунією, – 138 парафій (Valenciuc 2014: 71).

Таким чином, після включення Буковини до складу Румунського

королівства Буковинська митрополія в 1919 р. увійшла до автокефальної Румунської православної церкви і зазнала в 1925 р. уніфікації. Та попри негативні явища тотальної румунізації церковної сфери, у міжвоєнний період спостерігаються також певні позитивні зрушення в житті Буковинської митрополії, як то будівництво нових храмів, відкриття монастирів, підпорядкування митрополиту Буковинського православного релігійного фонду, розвиток духовної освіти.

Друга світова війна внесла суттєві корективи в церковне життя православного населення Буковини і Хотинщини. У червні 1940 р., перед вступом підрозділів Червоної армії до північної частини Буковини, Хотинщини та Герцаївщини, на територію Румунії з Чернівців було евакуйовано Буковинську митрополічу консисторію та теологічний факультет університету. Тоді ж північну частину краю покинула більша частина буковинського православного кліру. На території Буковини, яка відійшла до Радянського Союзу, на кінець 1940 р. залишилися лише понад два десятки священиків.

ПРИМІТКИ

1. В регіоні історичної Молдови т. з. старостильники відділилися від Румунської православної церкви. З 1930 р. перші общини старостильників з'явилися в південній частині Сучавського повіту. Упродовж 1931–1932 рр. вони побудували 4 церкви, які у результаті переслідувань старостильників державною владою і офіційною церквою були передані Румунській православній церкві.

2. Хотинщина, яку в 1812 р. було приєднано від Туреччини до Російської імперії, увійшла з 1813 р. до складу Кишинівської і Хотинської єпархії Російської православної церкви. У 1918 р. включена до складу Румунської православної церкви. 1923 р. було утворено Хотинське єпископство з кафедрою у Бельцях як суфрагія у складі Буковинської митрополії (Pocitan 1936: 19; Răcurariu 1991: 442–443).

3. Пізніше, під час збройного заколоту Залізної гвардії проти урядування генерала І. Антонеску, що мав місце в Румунії 21–23 січня 1941 р., в південній частині Буковини його підтримали лише 3 священики Буковинської митрополії. Зокрема, в Радівецькому повіті за участь у заколоті бувс відданий під суд священик Д. Преда (Вружа 2007: 202).

4. Як митрополит-примас всієї Румунії Мирон (Кристя) відвідував Буковину і Чернівці в 1920 та 1924 рр. У сані патріарха Румунської православної церкви він побував у Чернівцях в серпні 1926 р. (під час поховання померлого на покої митрополита Володимира (Репту), в липні 1935 р. (під час похорон митрополита Нектарія) та в серпні

1936 р. (під час святкування 50-річчя міністра праці, охорони здоров'я та соціального захисту проф. І. Ністора).

5. За свідченням тодішнього єпархіального секретаря Буковинської митрополії проф. К. Томеску, у справі усунення митрополита Вісаріона з Чернівецької кафедри, ініціатора цієї справи колишнього очільника буковинських лібералів, міністра культів і мистецтв д-ра І. Ністора підтримало зібрання Асоціації буковинських священиків на чолі з о. д-ром І. Васке, яке направило про своє рішення телеграми королю Каролу II та прем'єру Тетереску (Tomescu 2005: 45–46).

6. У циркулярі № 31/940 від 8 липня 1940 р. вказувалося, що митрополит Тит (Сімедря) перебрав управління архієпархією Чернівецькою і митрополією Буковини і наказувалося згадувати його за богослужінням. 13 березня 1941 р. у Бухаресті відбулося інвеститура владики Тита на буковинського митрополита королем Мигаєм І. 25 березня на свято Благовіщення, після вручення грамоти патріарха Нікодима (Мунтяну), в монастирі Іоанн Новий в Сучаві відбулося урочисте настановлення архієпископа Чернівецького і митрополита Буковини Тита, на якому були присутні субсекретар Міністерства культів д-р І. Санду, директор Св. синоду о. Г. Вінтілеску та митрополит Молдови Іріней (Foaiа 1941: 228, 209–210, 212–213).

7. Відповідно до рішення Ради міністрів Румунії від 18 вересня 1940 р., теологічний факультет поновив свою роботу в Сучаві у приміщенні ліцею «Штефан Великий». На факультеті навчалося 388 студентів. Його деканом в 1940–1941 рр. був д-р Н. Котос (Covalcіus 2017: 15).

ЛІТЕРАТУРА

Богатырец 2015 – *Богатырец К.* История Буковинской епархии // Rusin Jurnal Librari. Библиотека журнала «Русин». 2015. № 1. С. 29–343.

Боднарюк, 2011 – *Боднарюк Б.* Розвиток православної церкви на Буковині у міжвоєнний період // Culturi și Religii în Bucovina istorică. Retrospectivă și perspective ale dezvoltării=Культури та релігії в історичній Буковині. Петроспектива та перспективи розвитку=Cultures and Religions in the Historical Bucovina. Retrospection and Perspectives of Development / Ed.: Vasile Grăjdian, Serhii Hakman, Olga Lukacs. Cluj-Napoca, 2011. P. 193–200.

Боднарюк, Чучко 2012 – *Боднарюк Б., Чучко М.* Духовно-религиозное образование и воспитание в северных волостях земли Молдавской и в провинции Буковина (XVIII – первая половина XX в.) // Русин. 2012. № 2 (28). С. 95–107.

Геден (Губка) 1992 – *Геден (Губка), иеромонах.* Православие на Буковине в период с 1873 по 1945 г. Сергиев Посад, 1992.

Горбашевський 2003 – *Горбашевський Ю.* Битва за Буковину. Чернівці: Чернівецька обласна друкарня, 2003.

Гнидка 2013 – *Гнидка М.М.* Православний релігійний фонд Буковини на тлі релігійно-політичних трансформацій міжвоєнного періоду // *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. К.: Міленіум, 2013. № 4. С. 258–263.

ДАЧО 1 – Державний архів Чернівецької області (далі ДАЧО). Ф. 320. Оп. 1. Спр. 13. Циркуляри митрополії Буковини у відповідності з декретом уряду про заборону участі церковних служителів в політичних партіях. Декларації і списки церковнослужителів, що не беруть участі в політичних партіях. 21 лютого – 10 серпня 1938 рр.

ДАЧО 2 – ДАЧО. Ф. 320. Оп. 1. Спр. 114. Матеріали по розслідуванню діяльності священика громади Борівці Фрунзея Іоанна, підозрюваного у веденні української націоналістичної агітації, звинувачуваного у вимаганні грошей у парафіян за відправлення релігійних обрядів і інших службових зловживаннях. 1914–1940 рр.

ДАЧО 3 – ДАЧО. Ф. 320. Оп. 1. Спр. 3354. Доповідні записки, протоколи і листування про спротив населення Буковини примусу до проведення церковних свят за новим стилем. 1926–1935 рр.

Жуковський 1994 – *Жуковський А.* Історія Буковини. Чернівці: Час, 1994. Ч. 2.

Колиненко 2016 – *Колиненко Ю.В.* Сербская православная церковь в 1878–1920 гг.: национальная идеология и политическая практика: дис. ... канд. ист. наук. М., 2016.

Можарівський 2006 – *Можарівський В.* Православна церква на Буковині. Доба митрополій (сер. XIX – 1 пол. XX ст.). Чернівці: б/в, 2006.

Поточний архів 1 – Поточний архів Чернівецько-Буковинської єпархії УПЦ. Архівна справа № А-кл-1-30 колишнього клірика Чернівецько-Буковинської єпархії УПЦ митр. прот. Кассіяна Дмитровича Богатирця. 1868–1958.

Поточний архів 2 – Поточний архів Чернівецько-Буковинської єпархії УПЦ. Архівна справа № А-кл-26-1-171 колишнього клірика Чернівецько-Буковинської єпархії УПЦ прот. Іоанна Миколайовича Диби. 1891–1961.

Поточний архів 3 – Поточний архів Чернівецько-Буковинської єпархії УПЦ. Архівна справа № А-кл -20-137 колишнього клірика Чернівецько-Буковинської єпархії УПЦ прот. Дмитрія Васильовича Грималюка. 1892.

Поточний архів 4 – Поточний архів Чернівецько-Буковинської єпархії УПЦ. Архівна справа № А-кл-31-6-210 колишнього клірика Чернівецько-Буковинської єпархії УПЦ митр. прот. Михаїла Тимофійовича Катеринюка. 1893.

Поточний архів 5 – Поточний архів Чернівецько-Буковинської єпархії УПЦ. Церква Св. пророка Іллі в с. Топорівці Новоселицького благочиння.

Радека 1971 – *Радека М.* Далматинска епархија од уједињенья СПЦ // Срби и православље у Далмацији и Дубровнику. Загреб: Савез удруженья православног свештенства Сх Хрватске, 1971.

Ракић 2009 – *Ракић Р.* Православни богословски факултет у Черновцима. Београд: Хришћанско мисао, 2009.

Рихло 2005 – *Рихло П.* Міжетнічні та міжкультурні відносини у Буковині 1918–1940 рр. // *Буковина 1918–1940 рр.: зовнішні впливи та внутрішній розвиток*. Чернівці: Зелена Буковина, 2005. С. 119–140.

Стратулат 2012 – *Стратулат Н.В.* Церковная политика Румынии и положение православной церкви в Бессарабии 1918–1940 гг. // *Труды Перервинской православной духовной семинарии*. 2012. № 5 (2). С. 56–76.

Ткачук 1956 – *Ткачук І.* Церковно-релігійне життя // Буковина: її минуле і сучасне / Під ред. Д. Квіткоського, Т. Бриндзана і А. Жуковського. Париж; Філядельфія; Дітройт: Зелена *Буковина*, 1956. С. 724–756.

Троицкий 1948 – *Троицкий С.* О церковной автокефалии // Журнал Московской патриархии. 1948. № 7 (июль). С. 33–54.

Чернівецький 2012 – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Резиденція православних митрополитів Буковини і Далмації) / Текст М. Чучко. Чернівці: Наші книги, [2012].

Чучко 2012 – *Чучко М.* Православна обитель над Прутом: минуле і сьогодення чоловічого монастиря Різдва Пресвятої Богородиці «Гореча» в Чернівцях. Чернівці, 2012.

Чучко 2014 – *Чучко М.* Між австрійським патріотизмом і національними прагненнями: становище та державно-політичні орієнтири буковинського православного кліру в 1914–1919 рр. // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології: збірник наукових праць / Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, кафедра етнології, античної та середньовічної історії. Чернівці, 2014. Т. 2 (38). С. 291–292.

Чучко 2015 – *Чучко М.* У горнилі випробувань: Православна церква на Буковині в 1914–1919 рр. Чернівці, 2015.

Чучко, Суляк 2014 – *Чучко М.К., Суляк С.Г.* Архипресвітер Кассіан Богатырец – исследователь церковной истории Буковинской Руси // *Русин*. 2014. № 1 (35). С. 143–164.

Чучко, Суляк 2015 – *Чучко М., Суляк С.* История Буковинской православной епархии архипресвитера Кассиана Богатырца // *Rusin Jurnal Librari*. Библиотека журнала «Русин». 2015. № 1. С. 7–28.

Шкаровский 2011 – *Шкаровский М.В.* Православная церковь Румынии в 1918–1950-х годах // Вестник церковной истории. 2011. № 3–4. С. 173–222.

Шорников 1998 – *Шорников П.М.* Политика румынских властей и кризис православной церкви в Бессарабии. 1918–1940 годы // Отечественная история. 1998. № 5. С. 158–167.

Шорников 2006 – *Шорников П.М.* Кризис православной церкви Бессарабии (1918–1940) // Труды Современного гуманитарного института. Кишинев, 2006. Вып. 3. С. 92–107.

Яремчук 2003 – *Яремчук С.* Життєвий шлях православного священика Кассіяна Богатырця // Питання історії України: зб. наук. статей. Чернівці: Золоті литаври, 2003. Т. 6. С. 275–280.

Яремчук 2004 – *Яремчук С.* Православна церква на Буковині у радянську добу (державно-церковні взаємини). Чернівці, 2004.

Antonescu 2017 – *Antonescu M.V. Miron Cristea* «Patriarhul României între-
gite». București, 2017.

Anuarul 1923 – *Anuarul Arhidiecesei ortodoxe a Bucovinei pe anul 1923*. Cernăuți: Editura Consistoriului arhiepiscopesc orthodox al Bucovinei, 1923.

Anuarul 1930 – *Anuarul Arhidiecezei ortodoxe a Bucovinei pe anul 1930*.

Cernăuți: Editura Consiliului eparhial orthodox al Bucovinei, 1930.

Anuarul 1937 – Anuarul Mitropoliei Bucovinei pe anul 1937. Cernăuți: Editura Consiliului eparhial ortodox al Bucovinei, 1937.

Babiaș, Clipa 2007 – *Babiaș S., Clipa S.-T.* Die Geschichten der Kirchen in der Bukowina / Geschichte der orthodoxen und katolische Kirchen in der Bukowina // Die Geschichte der Christlichen Kirchen Aufarbeiten / Herausgeben Prt. Diter Brandes. Cluj-Napoca; Leipzig: Accont-Eva, 2007. S. 222–231.

Brusanowski 2011 – *Brusanowski P.* Rumänisch-orthodoxe Kirchenordnungen (1786–2008): Siebenbürgen-Bukowina-Rumänien. Köln; Weimar; Wien, 2011.

Bruja 2007 – *Bruja R. F.* Rebeliunea legionară în Bucovina // Suceava. Anuarul complexul muzeal Bucovinei. XXXI–XXXII–XXXIII. 2004–2005–2006. Suceava, 2007. P. 191–205.

Calendarul 1939 – Calendarul creștin / Mitropolia Bucovinei. Cernăuți: Tipografia Mitropolitul Silvestru, 1939. P. 147.

Câdea 1926 – *Câdea R.* †Mitropolitul Vladimir // Foaia Diecezană. Caransebeș. 1926. № 18–19. 2–9 Maiu. P. 3–4.

Căruntu 2018 – *Căruntu M.A.* Unirea Bucovinei cu România (1918): aspecte geopolitice și militare. Suceava: Editura Karl A. Romstorfer, 2018.

Cenușă 2013 – *Cenușă C.* Mitropolitul Nectarie Cotlarciuc (1924–1935) // Teologie și viață. 2013. № 5–8. P. 165–173.

Cenușă 2014 – *Cenușă C.* Mitropolitul Vladimir Repta (1841–1926) // Teologie și viață. 2014. № 5–8. P. 172–183.

Chiachir 1993 – *Chiachir N.* Din istoria Bucovinei: 1775–1944. București: Editura Didactică și Pedagogică, R.A., 1993.

Clipa 2007 – *Clipa S.-T.* Considérations sur l'évolution de l'église orthodoxe en Bucovine // Codrul Cosminului. 2007. № 13. P. 131–140.

Clipa 2005 – *Clipa S.-T.* Fondul bisericesc al Bucovinei și lichidarea lui: 1948–1949. Suceava: Editura Universității din Suceava, 2005.

Covalciuc 2017 – *Covalciuc D.* Sfârșitul Mitropoliei Ortodoxe Române de la Cernăuți // Țara Fagilor. Cernăuți; Târgu-Mureș, 2017. Vol. XXVI. P. 13–22.

Drunen 2015 – *Drunen H.F.*, van «A sanguine bunch»; regional identification in Habsburg Bukovina, 1774–1919. Amsterdam: Uitgeverij Pegasus, 2015.

Dumitrache 2002 – *Dumitrache V.* Mănăstirile și schiturile României pas cu pas. Vol. 2: Mitropolia Moldovei și Bucovinei. București: Nemara, 2002.

Foaia 1925 – Foaia Ordonanțelor Consistoriului arhiepiscopos în afacerile Archidiecezei ortodoxe a Bucovinei. Anul 1924. Cernăuți: Tipografia Mitropolitul Silvestru, 1925.

Foaia 1940 – Foaia Oficială Mitropoliei Bucovinei. Cernăuți, 1940. Anul LXXII. № 6 (1 lun.).

Foaia 1941 – Foaia Oficială Mitropoliei Bucovinei. Cernăuți, 1941. Anul LXXIII. № 18 (15 Dec.).

Gheorghiu 1927 – *Gheorghiu V.* Mitropolitul Vladimir de Repta // Calendarul Poporului pe anul ordinar 1927. Cernăuți, 1927. P. 46–51.

Hudal 1922 – *Hudal A.* Die serbisch-orthodoxe Nationalkirche. Graz undet Leipzig: Verlag von Ulr. Mosers Buchhandlung, 1922.

Iașencu 2003 – *Iașencu R.* Unirea Bucovinei cu regatul Român. Integrarea

politico-administrativă (II) // Analele Bucovinei. 2003. Anul X, № 1. P. 155–192.

Mitropolitul 1925 – Mitropolitul Bucovinei // Cultura poporului. Cluj. 1925. 25 Oktombrie. P. 1.

Mitropolitul 1935 – Mitropolitul Dr. Nectarie Cotlarciuc al Bucovinei // Foaia Diecezană. Caransebeș. 1935. № 37. 7 Iulie. P. 1.

Moraru 2004 – *Moraru P.* Bucovina sub regimul Antonescu (1941–1944). Chișinău, 2004. Vol. II.

Nistor 1921 – *Nistor I.* Istoria Fondului bisericesc din Bucovina. Cernăuți: Institutul de Arte Grafice și Editura «Glasul Bucovinei», 1921.

Nistor 1991 – *Nistor I.* Istoria Bucovinei. București: Humanitas, 1991.

Păcurariu 1991 – *Păcurariu M.* Istoria Bisericii Ortodoxe Române. București: Editura Institutului biblic și de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1991. Vol. 3.

Petcu 2005 – *Petcu A.N.* Despre situația juridică a preoților legionari în perioada 1938–1943 // Analele Universității Dunărea de Jos Galați. 2005. Seria 19. Istorie. T. IV. P. 277–301.

Pocitan 1936 – *Pocitan V.* Istoria Mitropoliei Proilaviei (Brailei) și a vechii Episcopii a Hotinului. București, 1936.

Procese 2013 – *Procese* lui Corneliu Z. Codreanu 1938. București: Mica Valahie, 2013. Vol. II.

Reli 1937 – *Reli S.* Călăuza monumentelor religioase istorice din Eparhia Bucovinei. Cernăuți: Tipografia Mitropolitul Silvestru, 1937.

Schipor 2008. – *Schipor V.I.* Elitele bisericilor tradiționale din Bucovina, 1940–1989 // Analele Bucovinei. 2008. Anul XV, № 2. P. 513–564.

Schitul 1995 – *Schitul Vovidenia: Reper de istorie și tradiție pe plaiurile Neamțului / Texte Aioaniței, Timotei (Archidiacon).* Iași: Ed. Trinitas, 1995.

Șiulescu 2007 – *Șiulescu F. C.* Integrarea Bucovinei în cadrul României întregite (1918–1940). Aspecte legislative // *Buridava*. 2007. № V. P. 142–154.

Șesan 1928 – *Șesan V.* Zece ani de la unirea Bucovinei cu Patria-Mamă pe terenul bisericesc // *Zece ani de la unire / de Ion I. Nistor*. Cernăuț, 1928. P. 79–115.

Tomescu 2005 – *Tomescu C.N.* Prietenul meu Visarion Puiu. Suceava: Tipografia ROF, 2005.

Trebici 1992 – *Trebici V.* Însemnări din memorie (1916–1999). URL: https://www.researchgate.net/publication/302904152_Vladimir_Trebici_Insemnari_din_memorie_Notes_from_Memory_1992 (останній перегляд: 15.07.2019).

Valenciuc 2004 – *Valenciuc D.* Visarion Puiu, Mitropolit al Bucovinei (1935–1944), un martir al demnității ortodoxe // Analele Bucovinei. 2004. Anul XI, № 1. P. 41–82.

Valenciuc 2006 – *Valenciuc D.* Mitropolitul Visarion Puiu și pregătirile pentru evacuarea bunurilor culturale ale bisericii bucovinene (1939–1940) // Analele Bucovinei. 2006. Anul XIII, № 1. P. 351–363.

Valenciuc 2014 – *Valenciuc D.* Arhiereul Eugeniu Laiu Suceveanul (1894–1967). Suceava: Cygnus, 2014.

Vicovan, Adumitroaie 2011 – *Vicovan I., Adumitroaie C.* Aspecte ale învățământului teologic superior din Bucovina româneasca // *Culturi și Religii în*

Bucovina istorică. Retrospectivă și perspective ale dezvoltării=Культури та релігії в історичній Буковині. Ретроспектива та перспективи розвитку=Cultures and Religions in the Historical Bucovina. Retrospection and Perspectives of Development / ed.: Vasile Grăjdian, Serhii Hakman, Olga Lukacs. Cluj-Napoca, 2011. P. 169–191.

Vizita 1938 – *Vizita I.P.S. Patriarch la Mitropolia Bucovinei // Credința Revistă bilunară a Consiliului Eparhial din Cernăuți. Cernăuți, 1938. An. IX. № 10. 1 Iunie. P. 148.*

REFERENCES

Bogatyrets, K. (2015) History of the Bukovinian Diocese. *Biblioteka zhurnalna "Rusin" – Rusin Journal Library*. 1. pp. 29–343 (in Russian).

Bodnaryuk, B. (2011) Rozvitok pravoslavnoi tserkvi na Bukovini u mizhvoenniy period. In: Grăjdian, V., Hakman, S. & Lukacs, O. (eds) *Culturi și Religii in Bucovina istorică. Retrospectivă și perspective ale dezvoltării* [Cultures and Religions in the Historical Bukovina. Retrospection and Perspectives of Development]. Cluj-Napoca: Presa Universitara Clujeana. pp. 193–200.

Bodnaryuk, B. & Chuchko, M. (2012) Spiritual and religious education and upbringing in the northern counties of the Moldavia and the province of Bukovina (in the 18th – early 20th century). *Rusin*. 2(28). pp. 95–107 (in Russian).

Gedeon (Gubka, V.I.). (1992) *Pravoslavie na Bukovine v period s 1873 po 1945 gg.* [Orthodoxy in Bukovina in 1873 – 1945]. Sergiev Posad: [s.n.].

Gorbachevsky, Yu. (2003) *Bitva za Bukovinu* [Orthodoxy in Bukovina in the period from 1873 to 1945]. Chernivtsi: Chernivets'ka oblasna drukarnia.

Hnydka, M.M. (2013) Pravoslavniy religiyiny fond Bukovini na tli religiyno-politichnikh transformatsiy mizhvoennogo periodu [Orthodox religious fund of Bukovina against the background of religious-political transformations of the interwar period]. *Visnik Natsional'noi akademii kerivnikh kadriv kul'turi i mistetstv*. 4. pp. 258–263.

The State Archive of Chernivtsi Region (DACHO). (1938) *Tsirkulyari mitropolii Bukovini u vidpovidnosti z dekretom uryadu pro zaboronu uchasti tserkovnikh sluzhbiteliv v politichnikh partiakh. Deklaratsii i spiski tserkovnosluzhbiteliv, shcho ne berut' uchasti v politichnikh partiakh. 21 lyutogo – 10 serpnia 1938 r.* [Circulars of the Metropolitanate of Bukovina in accordance with the decree of the government prohibiting the participation of church ministers in political parties. Declarations and lists of clerics who do not take part in political parties. February 21 – August 10, 1938]. Fund 320. List 1. File 13.

The State Archive of Chernivtsi Region (DACHO). (1914–1940) *Materiali po rozsliduvannu diyal'nosti svyashchenika gromadi Borivtsi Frunzeyi Ioanna, pidozryuvanogo u vedenni ukrains'koi natsionalistichnoi agitatsii, zvinuvachuvanogo u vimaganni groshey u parafiiyan za vidpravlennia religiynikh obryadiv i inshikh sluzhbovikh zlovzhivannyakh. 1914–1940 rr.* Fund 320. List 1. File 114. (In Ukrainian).

The State Archive of Chernivtsi Region (DACHO). (1926–1935) *Dopovidni*

zapiski, protokoli i listuvannya pro sprotiv naselennya Bukovini primusu do provedennya tserkovnikh syvat za novim stilem. 1926–1935 rr. [Reports, protocols and correspondence concerning the resistance of the population of Bukovina to compulsion to hold church holidays in a new style. 1926–1935]. Fund 320. List 1. File 3354.

Zhukovsky, A. (1994) *Istoriya Bukovini* [History of Bukovina]. Chernivtsi: Chas.

Kolinenko, Yu. V. (2016) *Serbskaya pravoslavnyaya tserkov' v 1878–1920 gg.: natsional'naya ideologiya i politicheskaya praktika* [Serbian Orthodox Church in 1878–1920: National ideology and political practice]. History Cand. Diss. Moscow.

Mozharivsky, V. (2006) *Pravoslavna tserkva na Bukovini. Doba Mitropoliy (ser. XIX – 1 pol. XX st.)* [Orthodox Church in Bukovina. The Metropolitan's Day (mid 19th – first half of the 20th century)]. Chernivtsi: [s.n.].

The Current Archive of the UOC-Chernivtsi-Bukovina Diocese. *Arkhivna sprava № A-kl-1-30 kolishn'ogo klirika Chernivets'ko-Bukovins'koї eparkhii UPTs mitr. prot. Kassiyana Dmitrovicha Bogatirtsya. 1868–1958* [Archive Act Nr. A-kl-1-30 of the former cleric of the Chernivtsi-Bukovina Eparchy of the UOC-MP, Cassian Dmitrievich Bogatyrets, 1868–1958].

The Current Archive of the UOC-Chernivtsi-Bukovina Diocese. *Arkhivna sprava № A-kl-26-1-171 kolishn'ogo klirika Chernivets'ko-Bukovins'koї eparkhii UPTs prot. Ioanna Mikolayovicha Dibi. 1891–1961* [Archive act Nr. A-kl-26-1-171 of the former cleric of the Chernivtsi-Bukovina Eparchy of the UOC, Archpriest Ioann M. Dyba. 1891–1961].

The Current Archive of the UOC-Chernivtsi-Bukovina Diocese. *Arkhivna sprava № A-kl -20-137 kolishn'ogo klirika Chernivets'ko-Bukovins'koї eparkhii UPTs prot. Dmitriya Vasil'ovicha Grimalyuka. 1892* [Archive act No. A-kl -20-137 of the former cleric of the Chernivtsi-Bukovina Eparchy of the UOC, Archpriest Dmitry Vasilyevich Grimalyuk. 1892].

The Current Archive of the UOC-Chernivtsi-Bukovina Diocese. *Arkhivna sprava № A-kl-31-6-210 kolishn'ogo klirika Chernivets'ko-Bukovins'koї eparkhii UPTs mitr. prot. Mikhaїla Timofiyovicha Katerinyuka. 1893* [Archive act Nr. A-kl-31-6-210 of the former cleric of the Chernivtsi-Bukovina Diocese of the UOC-MP, Archpriest Mikhail T. Katerinyuk. 1893].

The Current Archive of the UOC-Chernivtsi-Bukovina Diocese. *Tserkva Sv. proroka Illi v s. Toporivtsi Novoselits'kogo blagochinnya* [Church of St. Prophet Elias in Toporivtsi, Novoselitsky decanat].

Radeka, M. (1971) *Dalmatinska eparkhija od ujedin'en'ya SPTs* [Dalmatian eparchy of unity of SPC]. In: Ratko, J. et al. *Srbi i pravoslavlj'e u Dalmatsiji i Dubrovniku*. Zagreb: Savez udruzen'a pravoslavnog sveshtenstva Skh Khrvatske.

Rakih, R. (2009) *Pravoslavni bogoslovski fakul'tet u Chernovtsima* [Orthodox Theological Faculty in Chernivtsi]. Belgrade: Khryshhanso misao.

Rikhlo, P. (2005) *Mizhetnichni ta mizhkul'turni vidnosini u Bukovini 1918–1940 rr.* [Interethnic and intercultural relations in Bukovina in 1918–1940]. In: Osachuk, S. D. (ed.) *Bukovina 1918–1940 rr.: zovnishni vplyvi ta vnutrishniy rozvitok*. Chernivtsi: Zelena Bukovina. pp. 119–140.

Stratulat, N. V. (2012) *Tserkovnaya politika Rumynii i polozhenie pravoslavnoy*

tserkvi v Bessarabii 1918–1940 gg. [Romanian church policy and the position of the Orthodox Church in Bessarabia in 1918–1940]. *Trudy Perervinskoy pravoslavnoy dukhovnoy seminarii*. 5(2). pp. 56–76.

Tkachuk, I. (1956) Tserkovno-religiyne zhittya [Church and religious life]. In: Kvitkosky, D., Brindzan, T. & Zhukovsky, A. (eds) *Bukovina: ii minule i suchasne*. Paris; Philadelphia, Detroit: Zelena Bukovina. pp. 724–756.

Troitsky, S. (1948) O tserkovnoy avtokefalii [On church autocephaly]. *Zhurnal Moskovskoy patriarkhii*. 7. pp. 33–54.

Chuchko, M. (2012) *Chernivets'kiy natsional'niy universitet imeni Yuriya Fed'kovicha (Rezidentsiya pravoslavnikh mitropolitiv Bukovini i Dalmatsii)* [Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Residence of the Orthodox Metropolitans of Bukovina and Dalmatia)]. Chernivtsi: Nashi knigi.

Chuchko, M. (2012) *Pravoslavna obitel' nad Prutom: minule i s'ogodennaya cholovichogo monastirya Rizdva Presvyatoї Bogoroditsi "Gorecha" v Chernivtsyakh* [Orthodox monastery over the Prut: the past and present of the "Gorecha" monastery of the Nativity of the Blessed Virgin in Chernivtsi]. Chernivtsi: [s.n.].

Chuchko, M. (2014) Mizh avstriys'kim patriotizmom i natsional'nimi pragnennyami: stanovishche ta derzhavno-politichni orientiri bukovins'kogo pravoslavnoho kliru v 1914–1919 rr. [Between Austrian patriotism and national aspirations: the situation and state-political orientations of the Bukovinian Orthodox clergy in 1914–1919]. In: *Pitannya starodavn'oi ta seredn'ovichnoi istorii, arkhologii y etnologii*. Vol. 2(38). Chernivtsi: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. pp. 291–292.

Chuchko, M. (2015) *U gornili viprobuvan': Pravoslavna tserkva na Bukovini v 1914–1919 rr.* [In the crucible of trials: Orthodox Church in Bukovina in 1914–1919]. Chernivtsi: Druk Art.

Chuchko, M.K. & Sulyak, S.G. (2014) Archpriest Kassian Bohatyrets - researcher of church history in Bukovinian Rus. *Rusin*. 1(35). pp. 143–164 (in Russian). DOI: 10.17223/18572685/35/11

Chuchko, M. & Sulyak, S. (2015) The History of the Bukovinian Orthodox Diocese by Archpriest Kassian Bogatyrets. *Biblioteka zhurnala "Rusin" – Rusin Journal Library*. 1. pp. 7–28 (in Russian).

Shkarovsky, M.V. (2011) Pravoslavna Tserkov' Rumynii v 1918–1950-kh godakh [Romanian Orthodox Church in 1918–1950]. *Vestnik tserkovnoy istorii*. 3–4. pp. 173–222.

Shornikov, P.M. (1998) Politika rumynskikh vlastey i krizis pravoslavnoy tserkvi v Bessarabii. 1918–1940 gody [The policy of the Romanian authorities and the crisis of the Orthodox Church in Bessarabia. 1918–1940]. *Otechestvennaya istoriya*. 5. pp. 158–167.

Shornikov, P.M. (2006) Krizis pravoslavnoy tserkvi Bessarabii (1918–1940) [The crisis of the Orthodox Church of Bessarabia (1918–1940)]. *Trudy Sovremennogo gumanitarnogo instituta*. 3. pp. 92–107.

Yaremchuk, S. (2003) Zhitteviy shlyakh pravoslavnoho svyashchenika Kassiyana Bogatirtsa [The life of the Orthodox priest Kassian Bohatyrets]. *Pitannya istorii Ukraїni*. 6. pp. 275–280.

Yaremchuk, S. (2004) *Pravoslavna tserkva na Bukovini u radyans'ku dobu*

- (*derzhavno-tserkovni vzaemini*) [The Orthodox Church in Bukovina during the Soviet era (state-church relations)]. Chernivtsi: [s.n.].
- Antonescu, M.V. (2017) *Miron Cristea "Patriarhul României întregite"*. Bucharest: [s.n.].
- Bukovina. (1923) *Anuarul Arhiepiscopiei ortodoxe a Bucovinei pe anul 1923*. Chernivtsi: Editura Consistoriului arhiepiscopesc orthodox al Bucovinei.
- Bukovina. (1930) *Anuarul Arhiepiscopiei ortodoxe a Bucovinei pe anul 1930*. Chernivtsi: Editura Consiliului eparhial orthodox al Bucovinei.
- Bukovina. (1937) *Anuarul Mitropoliei Bucovinei pe anul 1937*. Chernivtsi: Editura Consiliului eparhial orthodox al Bucovinei.
- Babiaș, S. & Clipa, S.-T. (2007) Die Geschichten der Kirchen in der Bukowina / Geschichte der orthodoxen und katolische Kirchen in der Bukowina. In: Brandes, D. (ed.) *Die Gechichte der Christlichen Kirchen Aufarbeiten*. Cluj-Napoca; Leipzig: Accont-Eva. pp. 222–231.
- Brusanowski, P. (2011) *Rumänisch-orthodoxe Kirchenordnungen (1786–2008): Sie-benbürgen-Bukowina-Rumänien*. Cologne; Weimar; Vienna: Böhlau Verlag Köln.
- Bruja, R. (2007) F. Rebeliunea legionară în Bucovina. *Suceava. Anuarul complexul muzeal Bucovinei*. XXXI–XXXII–XXXIII. 2004–2005–2006. pp. 191–205.
- Metropolis of Bukovina. (1939) *Calendarul creștin*. Chernivtsi: Tipografia Mitropolitul Silvestru. pp. 147.
- Câdea, R. (1926) Mitropolitul Vladimir. *Foaia Diecezană. Caransebeș*. 18–19. pp. 3–4.
- Căruntu, M.A. (2018) *Unirea Bucovinei cu România (1918): aspecte geopolitice și militare* [Union of Bucovina with Romania (1918): geopolitical and military aspects]. Suceava: Editura Karl A. Romstorfer.
- Cenușă, C. (2013) Mitropolitul Nectarie Cotlarciuc (1924–1935) [Metropolitan Nectarie Cotlarciuc (1924–1935)]. *Teologie și viață*. 5–8. pp. 165–173.
- Cenușă, C. (2014) Mitropolitul Vladimir Repta (1841–1926) [Metropolitan Vladimir Repta (1841–1926)]. *Teologie și viață*. 5–8. pp. 172–183.
- Ciachir, N. (1993) *Din istoria Bucovinei: 1775–1944* [From the history of Bucovina: 1775–1944]. Bucharest: Editura Didactică și Pedagogică, R.A.
- Clipa, S.-T. (2007) Considérations sur l'évolution de l'église orthodoxe en Bucovine [On the evolution of the Orthodox Church in Bucovina]. *Codrul Cosminului*. 13. pp. 131–140.
- Clipa, S.-T. (2005) *Fondul bisericesc al Bucovinei și lichidarea lui: 1948–1949* [Church Fund of Bukovina and its liquidation: 1948–1949]. Suceava: Editura Universității din Suceava.
- Covalciuc, D. (2017) Sfârșitul Mitropoliei Ortodoxe Române de la Cernăuți [The end of the Romanian Orthodox Metropolis in Chernivtsi]. *Țara Fagilor*. 26. pp. 13–22.
- Drunen, H.F. van (2015) *"A sanguine bunch"; regional identification in Habsburg Bukovina, 1774–1919*. Amsterdam: Uitgeverij Pegasus.
- Dumitrache, V. (2002) *Mănăstirile și schiturile României pas cu pas*. Vol. 2. Bucharest: Nemara.
- Bukovina. (1925) *Ordinance sheet of the Archdiocese Consistory in the affairs*

- of the Orthodox Archdiocese of Bukovina*. 1924. Chernivtsi: Typography Metropolitan Silvestru.
- Bukovina. (1940) *Foaia Oficială Mitropoliei Bucovinei*. 6. Chernivtsi: [s.n.].
- Bukovina. (1941) *Foaia Oficială Mitropoliei Bucovinei*. 18. Chernivtsi: [s.n.].
- Gheorghiu, V. (1927) Mitropolitul Vladimir de Repta [Metropolitan Vladimir of Repta]. In: *Calendarul Poporului pe anul ordinar*. Chernivtsi: [s.n.]. pp. 46–51.
- Hudal, A. (1922) *Die serbisch-orthodoxe Nationalkirche*. Graz; Leipzig: Verlag von Ulr. Mosers Buchhandlung.
- Iațencu, R. (2003) Unirea Bucovinei cu regatul Român. Integrarea politico-administrativă (II). *Analele Bucovinei*. 1(10). pp. 155–192.
- Cultura poporului*. (1925) Mitropolitul Bucovinei. 25th October. pp. 1.
- Anon. (1935) Mitropolitul Dr. Nectarie Cotlarciuc al Bucovinei. *Foaia Diecezană. Caransebeș*. 37(7). pp. 1.
- Moraru, P. (2004) *Bucovina sub regimul Antonescu (1941–1944)*. Vol. 2. Chișinău: [s.n.].
- Nistor, I. (1921) *Istoria Fondului bisericesc din Bucovina*. Chernovtsi: Institutul de Arte Grafice și Editura “Glasul Bucovinei”.
- Nistor, I. (1991) *Istoria Bucovinei*. Bucharest: Humanitas.
- Păcurariu, M. (1991) *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*. Vol. 3. Bucharest: Editura Institutului biblic și de misiune al Bisericii Ortodoxe Române.
- Petcu, A.N. (2005) Despre situația juridică a preoților legionari în perioada 1938–1943. *Analele Universității Dunărea de Jos Galați. Seria 19. Istorie*. 4. pp. 277–301.
- Pocitan, V. (1936) *Istoria Mitropoliei Proilaviei (Brailei) și a vechii Episcopii a Hotinului*. Bucharest: [s.n.].
- Radu-Dan, Vl. (ed.) (2013) *Procesele lui Corneliu Z. Codreanu 1938*. Vol. 2. Bucharest: Mica Valahie.
- Reli, S. (1937) *Călăuza monumentelor religioase istorice din Eparhia Bucovinei*. Chernivtsi: Tipografia Mitropolitul Silvestru.
- Schipor, V.I. (2008) Elitele bisericilor tradiționale din Bucovina, 1940–1989. *Analele Bucovinei*. 15(2). pp. 513–564.
- Aioanița, T. (1995) *Schitul Vovidenia: Reper de istorie și tradiție pe plaiurile Neamțului*. Iași: Trinitas.
- Șiulescu, F.C. (2007) Integrarea Bucovinei în cadrul României întregite (1918–1940). Aspecte legislative. *Buridava*. 5. pp. 142–154.
- Șesan, V. (1928) Zece ani de la unirea Bucovinei cu Patria-Mamă pe terenul bisericesc. In: Nistor, I. (ed.) *Zece ani de la unire*. Chernivtsi: [s.n.]. pp. 79–115.
- Tomescu, C.N. (2005) *Prietenul meu Visarion Puiu*. Suceava: Tipografia ROF.
- Trebici, V. (n.d.) *Însemnări din memorie (1916–1999)*. [Online] Available from: https://www.researchgate.net/publication/302904152_Vladimir_Trebici_Insemnari_din_memorie_Notes_from_Memory_1992 (Accessed: 15st July 2019).
- Valenciuc, D. (2004) Visarion Puiu, Mitropolit al Bucovinei (1935–1944), un martir al demnității ortodoxe. *Analele Bucovinei*. 11(1). pp. 41–82.
- Valenciuc, D. (2006) Mitropolitul Visarion Puiu și pregătirile pentru evacuarea bunurilor culturale ale bisericii bucovinene (1939–1940). *Analele Bucovinei*. 13(1). pp. 351–363.

Valenciuc, D. (2014) *Arhiereul Eugeniu Laiu Suceveanul (1894–1967)*. Suceava: Cygnus.

Vicovan, I. & Adumitroaie, C. (2011) Aspecte ale învățământului teologie superior din Bucovina româneasca. In: Grăjdian, V., Hakman, S. & Lukacs, O. (eds) *Culturi și Religii în Bucovina istorică. Retrospectivă și perspective ale dezvoltării* [Cultures and Religions in the Historical Bucovina. Retrospection and Perspectives of Development]. Cluj-Napoca: [s.n.], pp. 169–191.

Anon. (1938) Vizita, I.P.S. Patriarch la Mitropolia Bucovinei. *Credința Revistă bilunară a Consiliului Eparhial din Cernăuți*. 9(10). pp. 148.

Чучко Михаил Константинович – доктор исторических наук, профессор, заведующий кафедрой истории древнего мира, средних веков и музееведения факультета истории, политологии и международных отношений Черновицкого национального университета им. Ю. Федьковича (Украина).

Чучко Михайло Костянтинович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії стародавнього світу, середніх віків та музеєзнавства факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича (Україна).

Mykhailo K. Chuchko – Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Ukraine).

E-mail: mychailo_chuchko@rambler.ru